

HVIS MAGTEN IKKE MÅ TÆNKES . . .

En ikke-eskatologisk epistel

Lone Pål

Hos nogle nyere franske filosoffer og idéhistorikere er magtbegrebet under pres – synes på vej ud af sine meningsbærende sammenhæng.

Under forudsætning af, at et sådant brud i den filosofiske diskurs ændrer grundopfattelsen langt udenfor en eksklusiv fagkreds, diskuteres det, hvilken betydning det kan have for tænkning og praxis, hvis ulighedsrelationer og disciplineringsformer ikke længere ubesværet kan henføres til et magtforhold som "sidste årsag".

Var det (suspekte) magtbegreb, som 60'ernes og 70'ernes radikale teoretikere og praktikere brugte så flittigt i analysen af en række samfundsinstitutioner nødvendigt for deres påvisning af det disciplinerende, integritetskrænkende indhold i tilsyneladende neutral, traditionsbestemt teori og praxis?

Man er ved at tage magten fra os. Teoretikerne vil afskaffe selve begrebet: det er udtjent, dødt – færdigt. "Magten er en fiktion" proklamerer Baudrillard, men han er ingen enlig svale. Flere franske universitetsfilosoffer arbejder på opløsningen (på nu-dansk: demonteringen) af magtbegrebet. I det følgende skal vi se lidt nærmere på denne text og dens betydning. Foreløbig skal annonceres to problemer, to bekymringer i anledning af en så radikal kirurgi overfor et vigtigt centrum for vores *hverdagstænkning*.

Ingen er længere gammel nok til at huske det store besvær med at ordne boet, da Gud døde. Han havde levet så længe, og hans ressort var så stort, at arven blev uoverskuelig. Men den gang var der én stor trøst: der stod en arvtager klar til hans vigtige funktioner som endestation for vores tænkning, som sidste tilflugt og ordningsprincip for mangfoldige fænomener og (manglende) sammenhæng. Det optimistiske 19. århundredes Store Naturvidenskab fik pladsen. (Den gode fysiker, som vidste, at hans fag ikke kunne holde til så megen tillid, blev kollega til den gode teolog, hvis Gud altid havde lidt af samme svaghed.)

Er der en analog situation, hvis magtbegrebet ekskommunikeres fra den anstændige videnskabelige diskurs, hvis Hs. Majestæt Magten forvises til idéhistoriens og folklorens områder?

Delvis, ja. Magten er ganske vist ikke så omfattende et begreb, strukturerer ikke vores tænkning så stærkt, som Gud gjorde; bl.a. har det konkurrenter i "begæret"* og måske i "fornuften", *men* vi har haft det længe, og det har

* Det forfærdelig germanske "begær" synes at være den uomgængelige, autoriserede danske oversættelse af "désir".

fungeret på samme måde som Gud – som endestation, eller i det mindste fast stoppested, for vor fælles tænkning om uligheden og dens mangeartede fremtrædelsesformer. Og magten er stærkere end en himmel-gud i sine rige, nærværende billedrepræsentationer, i det omfattende katalog over dens suspekterede figurer og manifestationer, som vi i fællesskab umiddelbart kan aktualisere. Det er igen en stor, fælles basisforestilling, der truer med at bryde sammen. Men denne gang er det vanskeligt, i hvert fald for mig, at få øje på en afløsende figur ude i kulissen.

Men hvorfor denne bekymring over magtbegrebets skæbne? Herregud – begreber dannes, danner mode, kulminerer – for senere at forsvinde eller henvises til en beskeden, fast plads i videnskabsbygningen. Nu er det altså måske magtens tur.

Gør det så meget? Kan vi ikke bare *undvære* magtbegrebet – eller reducere problemet til at være et semantisk spørgsmål. Veldefineret har magten aldrig været. Kan vi ikke tænke ganske udmærket, eller bedre, udenfor magtbanerne? Jo, måske, men for mig er problemet, at magtbegrebets eventuelle sammenbrud i den fagfilosofiske diskurs ikke kan forblive et teoretisk tema for en eksklusiv kreds. Det får umiddelbare konsekvenser for vores fælles tænkning og -diskurs.

Foreløbig er bekymringen derfor:

Hvis vi sender magtbegrebet på pension, med tak for tro tjeneste, fjerner det fra vores forestillingsverden – kapper fortøjningerne til de fænomener, vi hidtil har forstået som magtens fremtrædelsesformer: volden, udbytningen, underkuelsen, disciplineringen og de snedige teknikker for normalisering, kontrol og identitetsberøvelse – hvad *betyder* det så? Og har det konsekvenser for fortolkningen af virkeligheden – for vor fælles ”hverdagstænkning” og ”hverdags-diskurs”?

– *Hverdagsdiskurs? Hverdagstænkning?* En tydeliggørelse af ikke-helt-gængs sprogbrug:

1. Efter fransk mode er diskurs-begrebet her brugt som dækkende *alle* typer af kommunikation over et givet tema, med det formål at undlade den hierarkisering og kvalitetsstempling, som dansk sprogpraxis støtter ved at forbeholde ”diskursen” som betegnelse for den videnskabelige kommunikation.

2. I mangel af en mere præcis terminologi har jeg, lidt løsagtigt, brugt udtrykket ”hverdagstænkning” om en tankeform, præget af fælles lagre af kulturgivne forestillinger, skabeloner, tankefigurer* – i sin arbejdsmåde ofte bundet til den ”sunde fornuft”. Men den er *ikke* suspekt som ”trivialtænkning”, der måtte forstås snævrere, som produkt af masseformidlet, forsimplet teori og æstetik, jvf. ”triviallitteratur” – og i sin arbejdsmåde præget af sjusk med de logiske kategorier og lignende utilbørligheder. Hverdagstænkning er ikke *primitiv*, den kortslutter ikke forståelsen mellem enkle, følelsesladede billeder; dens indhold er ikke blot hverdagens konkrete nødvendigheder. Hverdags-

* Tak til Johan Asplund.

tænkningen er her fælles, ikke-faglig, men solid tænkning, som forstås som respektabel, kvalificeret, nyttig og uundværlig:

Men også som *uundgåelig*, når objektet for den teoretiske analyse er så provokerende, intenst, billedskabende, omfattende – som *magt*. Jeg vil postulere, at en teoretisk magtdiskurs, formuleret under det videnskabelige tankerums skarpe krav til kategoriell præcision, formel logisk konsekvens m.v. må *medreflektere* hverdagstænkningens rigt varierede tematisering af magtens grundfigurer, tvangen og den ulige relation, eftersom den *ikke* lader sig ekskludere, men ”tænker med” i den teoretiske analyse. Dette både af hensyn til den videnskabelige properhed og af hensyn til objektets levedygtighed*.

Thi når den teoretiske diskurs, som nu, udrenser hverdagstænkningens teoretisk forældede, upræcise, følelses- og erfaringsladede, rigt facetterede, handlingsbetemmende magtbegreber og -forestillinger, steriliserer den måske sit objekt så stærkt, at den med nødvendighed ender i, at ”magt er fiktion”?

På den anden side: Hvis vor tænkning berøves magtbegrebet, hvad sker der så med hele arsenalet af faste pardannelser i spillet ”magthaver/magtesløs”: bøddel/offer, udbytter/udbyttet, videnskapskaptalist/vidensproletar, – eller nyere: mand/kvinde, psykiatrisk overlæge/umyndiggjort, identitetsberøvet patient?

Eller hvad sker med hverdagens ”fornuftige” forståelse af magt som konsekvens af en økonomisk logik eller anden strukturel bestemmelse – eller som omkostning ved bureaukratiske organisationsformer, eller andre (forenklede) varianter af kendte teorier og lærebygninger?

Vore to problemer er nu altså: *Kan vi erkende disciplineringspil og -figurer uden støtte i et magtbegreb? Kan magtteori klare sig uden forældet hverdagstænkning?* Om de er komplementære, kan jeg ikke overse, endnu, men der er ikke med nødvendighed æg og høner i.

Derimod er spørgsmålet om det teoretiske begrebs skæbne *an sich* for mig sekundært i forhold til den simple bekymring for hverdagstænkningen: bliver vi *blindet*, hvis magten forsvinder fra vores bevidsthed – ude af stand til at se, hvordan vi underkues, normaliseres, forføres med grove eller listige og behagelige tilpasningsteknikker – ind i en verden ”uden magt” – dvs. uden ”modmagt”, uden kamp for forandring, uden kamp for identitet.

Min højtrespekterede ven, den velfunderede historiske materialist, græder ganske vist nok tørre tårer over, at en model, der – *ukorrekt*, som han siger – prioriterer magten, mister samme. Men selv om hans problem er i teorien at substituere magten med ”den kapitalistiske produktionsmåde” eller analoge begreber, så er dog for den gode revolutionære spørgsmålet klart og pædagogisk: hvis ingen længere kan få øje på underkuelsen, fordi magten udraderes

---

* Den svære videnskabsteoretiske diskussion, der lurser på denne lille epistel – og som ikke skal føres – bliver på dette sted helt synlig: for een ting er at introducere en ”hverdagstænkning”, så sympatisk som her – og så bredt at den kan inkludere verdenslitteraturens fornemste tekster – noget helt andet at tildele den en videnskabelig *gyldighed*. Her er foretaget et valg, et fravalg af, særdeles velfunderede, videnskabstraditioner, som måtte afvise et sådant forehavende som kvalitetskompromitterende, idet hverdagstænkningen hos dem i videnskabelig sammenhæng udelukkende kunne fungere som *undersøgelsesobjekt*, for en semantisk, sociologisk, kommunikationsteoretisk analyse, f.ex.

fra bevidstheden, går det galt med oprørspotentialet, med kampen for samfundsomvæltningen. Men bekymringen deles af den gamle radikale, for hvem også individets kamp for integritet, for udvikling, mod bigotteriets (og masse-magtens) afskæring af muligheder er central – og kræver en i bevidstheden *existerende magt at spille sit oprør imod*.

Som støtte for en diskussion af disse spørgsmål skal jeg nu gøre et forsøg på at vitalisere nedenstående skelet:

- I. Magtanalyser i forskellige undersøgelsesrum.
- II. Hverdagstænkningens eller den almene magtdiskurs' billeder og forståelsesmåder.
- III. To eksempler på en ny konception og billeddannelse for *kontroltemaet*.
Var det muligt uden et magtbegreb.

I. Magtanalyser i forskellige undersøgelsesrum

Først et rids – forkortet, forgrovet, forsimplet – af to vigtige udviklinger, eller rettere *brud*, i de temaer og analyseformer, som har været væsentlige for de senere års teoretiske arbejder.

Vi lader magtteoriens kongerække, ”mestertænknerne” Weber, Durkheim, Nietzsche osv. fungere som grå eminencer, men skal dog hilse flygtigt på tre af rækkens bedagede herrer, blot for at lade deres navne minde os om nogle af de langvarigt gyldige og stadig vigtige forståelser af magtens væsen, som vi alle har med som fælles bagage.

Magtanalyser og -analytikere taber i uskyld, hvad de vinder i indsigt, for hvert nyt område de gennemarbejder. Der er lange rækker af tabt uskyld. Her markerer vi blot tre niveauer for (faldende) troskyldighed:

1. *Magten beskrives ved sine fremtrædelsesformer og identificeres med disse*; den kan være erobret ved indehaverens personlige kvaliteter, givet af Gud eller flertallet – være gloriøs eller susppekt. Beskrivelsen kan umiddelbart forbindes med kendte, kulturelt veletablerede, fælles billeder af magtfigurer og -relationer.
2. *Magten analyseres og forklares ud fra ”bagvedliggende” mekanismer og forudsætninger*. Interessen koncentrerer om afsløring af ”magtens list” ved gennemlysning af dens skjulte teknikker og deres (skjulte) virkninger, men magten *existerer*, kan defineres – om end overvejende indirekte, nemlig ved sine fremtrædelsesformer.

Dette analyseniveau danner basis for nye, mere komplicerede og eksklusive, magtforestillinger, som i offentliggørelsesprocessen koncentrerer til nye fælles skabeloner til illustration af magtens tema: den ulige relation.

3. *Analysen koncentrerer om magtbegrebet som kernefænomen, løsrevet fra ”årsager og virkninger”* – for tiden tilsyneladende med det resultat, at magtbegrebet bryder sammen: ”magten er en fiktion”.

Om dette sidste sammenbrud kan producere nye anti-forestillinger om ikke-magt??

Ad 1. *Magten beskrevet og identificeret ved sine fremtrædelsesformer.*

Troskyldighed er ikke nødvendigvis from: For *Machiavelli* var magten, hvad den så ud til at være i hans 1500-tals Italien, præget af hyppige, voldelige magtskift mellem rivaliserende fyrsteslægter i kampe om byer, kardinalhatte, pavestolen . . . I hans lille bog "Fyrsten" (en vejledning for unge stræbsomme) er hans store teoretiske indsats, at han adskiller midlerne til erobring og til bevaring af magten, men magtens *sted* forbliver for denne erfarne, klassisk velbelæste politiker voldens: en fyrste i spidsen for tre hundrede hellebardsvingende ryttere. Og den knyttes til personens kampduelighed og politiske indsigt. Det ikke-personlige moment for kampens udfald og historiens gang er heldet.

At en så udviklet økonomisk teori som mekantilismen er under udarbejdelse i samtiden, påvirker tilsyneladende ikke fremstillingen. Magtteoretikeren har endnu heller intet problem med sit emnes definition eller afgrænsning, og med hensyn til synligheden, så kan magt *beses* i det vidunderlige *palazzo*, i Rom, Firenze, Venezia . . .

Det skal vare længe, før Machiavellis forståelsesniveau for alvor overskrides, men i øvrigt er det ikke endeligt forladt i vor tid; i den almene diskurs findes stadig beskrivelsen af magtens ulige figurer, givet på *face value*.

Ad 2. *Magten analyseret ud fra bagvedliggende mekanismer.*

Et par hundrede år med en ny potent produktionsform giver efterhånden mulighed for at fremdrage og problematisere skjulte mekanikker og drivkræfter bag magten. Den nye videnskabelige disciplin, nationaløkonomien, udarbejder teorierne, men i den fælles diskurs bliver det måske først Marx' lærebygning, der for alvor etablerer det nye billede af magtens mekanik. Efter ham dukker den ny fælles tankefigur op, "magten", der bevæges af de økonomisk-politiske kræfters lovmæssigheder – som afløsning for mændenes rivalisering; dens virkemidler er ikke længere (kun) fysisk vold, men økonomisk tvang – og dens begreber befinder sig ikke længere på individets niveau. I den almene diskurs finder vi afgørende brud med Machiavellis konkrete og direkte kobling af personers gloriøse eller nedrige kvaliteter og magtens baggrund og udøvelse.

Den økonomiske magtmodel bliver fælleseje.

På individets niveau venter afsløringen af skjulte bagvedliggende mekanismer for magtens fremtrædelsesformer på de begreber og redskaber, som den næste store uskyldsberøver, Sigmund Freud, skal give os i hænde og som – i forenklet form – i vor tid er blevet del af hverdagsdiskursens forståelsesbaggrund.

Alt senere arbejde med afsløringer af den suspekte magt, dens forudsætninger, fordækte virkemidler, "hensigter" – med eller uden hensigtsbærende subjekter – og skjulte virkninger, står i gæld til de to gamle herrer, Marx og Freud. – Og det gælder, hvad enten objektet for magtstudiet er undertrykkelse i det kapitalistiske samfund med udbytningsrationaliteten forstået som drivkraften – eller undertrykkelsen i stater under socialistiske emblemer, hvor magtmekanismerne søges andetsteds.

Men i den almene, litterære behandling kan forestillingen om magten som individuel ulighed endnu ikke undværes. Parallelt med den nye videnskabelig-

gjorte diskurs løber en anden, hvori magtfigurerne tilhører fortidens skema: den onde kapitalist, der udsuger arbejderne, har blot afløst den onde herremand, der udsugede sine bønder – (Andersen Nexøs forfatterskab kan være et velkendt, hjemligt, smukt og klassisk eksempel).

Efter verdenskrig II, i en tid hvor den fælles magtforståelse opererer med såvel en ”økonomisk” som en ”psykoanalytisk” model, tager teoretikerne – i større eller mindre afhængighed af de to ældre demaskeringsmestre for alvor fat på problemet: ”Hvordan og for hvad bliver vi bedraget, ud over det gamle fif med merværdien”?

To hovedområder byder sig til for undersøgelse:

- A. Studiet af socialisations-områdets institutioner og fagdiscipliner.
- B. Det historiske studium af institutioners og fags geneser.

Ad A. *Studiet af de samfundsmæssige institutioners opbygning*, teori og teknik for socialisering, tilpasning, normalisering af individerne, deres adfærd, bevidsthedsform og -indhold, arbejdspræstationer, sexualitet – deres liv.

Hertil hører udarbejdelse af en teori, der kan ”forklare”, hvordan et stort pædagogisk-kulturelt disciplinerings- eller hellere *dannelses-system* kan transmittere abstrakte mål for orden, effektivitet (og udbytning) til ”deformering” af de menneskelige behov, relationer osv.

Det er jo ikke en videnskabelig opgave i småtingsafdelingen, og forudsætningen for hele denne virksomhed for afsløring af den diskrete magtudøvelse er, at den udføres som såkaldt ”fagkritisk” projekt, dvs. af *kendere*, af fagfolk fra de videnskaber, der har skabt det teoretiske apparat for institutionernes opbygning. Arbejdet med at udvikle en pædagogisk, psykiatrisk eller arbejdspsykologisk disciplin som institutionsteori er gjort og kendt – magtanalytikerens arbejde er omfordeling af et videnscorpus indenfor en anden erkendelses-horizont, end det er ”født” i – eller hellere: omfortolkning af *betydningen* af kendte praxisformer og veletablerede teoridannelser – og det er stort nok.

Lorenzer, Brückner, Krovzoa er eksempler på kendte, og vidt forskellige, forfattere, som – vedgående arv og gæld til Marx og Freud – har opridset nye undersøgelsesrum for forståelsen af ”magtens list”. Magten eksisterer i denne litteratur stadig i fuld vigeur, forankret i kapitalisme, ulighed og tvang, men man sporer den nu med nye metoder på nye områder:

I billedet af skolestuen som stedet, hvor alle børn lærte de samme nyttige færdigheder og en vis social adfærd, viste de os det ”skjulte fixérbillede” af samme stue, med dens karakterer for individuel konkurrence, med Nationalhistorie for falsk bevidsthed og timeklokken, der ringer industriarbejdets ”abstrakte” tid for bytteværdiproduktion ind i os – mens motivationsteoretikerne udarbejder nye sanktions- og gratifikationssystemer for effektiv indlæring af konkrete færdigheder og relevante holdninger i forhold til lønarbejderfunktionen.

Eller man påviste effekterne af hverdagslivets opsplnitning i ”sfærer” af varierende offentlighedsgrad, i segmentering af livsaldre, i arbejdets exclusive brug af krop eller intellekt osv. . . .

Lad det psykiatriske område her exemplificere en sådan fagkritisk udvikling i

en antydet beskrivelse:

I 50'erne begynder det: sociologer som Caudill, Belknap, Stanton og Schwartz analyserer det psykiatriske sygehus som organisation, beskriver den formelle struktur, kommunikationen etc. Traditionelt sociologisk arbejde og næppe af mange, hverken forfattere eller læsere, forstået som egentlig kontroversielt. – Derimod vækker retspsykiateren Thomas Szasz' samtidige frontangreb "Law, Liberty and Psychiatry" en vis furor – som den første (?) bog i en kæmpeproduktion, omhandlende ét tema: psykiatrien er ingen videnskab (nemlig ikke *naturvidenskab*), men derimod en samfundsmæssig kontrolinstitution, sjustet forklædt som (pseudo)videnskabelig, medicinsk disciplin – og metier'en en uappetitlig blanding af funktioner som "samfundets agent" og "sindets læge". – Det er – dengang – et radikalt perspektiv, og interessant derved, at Szasz er helt udenfor "venstreradikal" filosofisk tænkning i bred forstand. Szasz' kritik er gældfri i forhold til Marx og hans afkom.

– Videre arbejder Becker med afvigelsens definitioner og stemplingsprocessers betydning for selve udviklingen af afvig –.

Goffman beskriver "anstalten" i den indsattes perspektiv, afslører detaillerne i ydmygelsesprocesserne og metoderne for den psykiske ødelæggelse – og efterfølges af en række solide institutionsundersøgelser – hvori vi stadig har fast, traditionel sociologisk og socialpsykologisk grund under fødderne, i teori og metode, men resultaterne tegner, kontroversielt, et problematisk anstaltsbillede.

Den faglige udvikling af en række milieu- og gruppeterapeutiske teknikker danner baggrund for de brud i erkendelsen af psykiatriens videre samfundsmæssige sammenhæng og funktion, og de brud i forståelsen af "sindssygdommens" ætiologi, som udgør hovedtemaer for den såkaldte anti-psykiatriske debat. I dette forum åbnes for nye tankerum og indsigter, som Laing, Cooper & Co. giver form. Michel Foucaults udgave af "Galskabens Historie" udvikler samtidig den historiske baggrund for det magtanalytiske perspektiv, som søger at vise den tidligere så uskyldigt-respektable, humane og videnskabeligt troværdige psykiatriske institution som stedet for normalitetskontrol i vid, samfundsmæssig forstand og som stedet for fysisk og psykisk tvang i snæver institutionel forstand. En demonstration, der måske kan udføres med større bravour her end inden for andre socialisationsområder, fordi alliancen mellem "magt og viden" her er mere konkret og mere åbenlys.

Ad B. *Studiet af institutionens genese.*

Det andet erkendelsesrum er historisk: at forstå de nyere, og nyanalyserede, socialisationsteknikker ud fra deres oprindelse i 16-1700-tallets, den gang nye, reguleringsinstitutioner: skolen, hospitalet, fabrikken, fængslet/arbejds-huset.

I vor forbindelse har Michel Foucaults arbejder her en dobbelt interesse, idet han dels, efter mit kendskab, er den betydeligste, og i hvert fald den morsomste og smukkeste skrivende, af de forfattere, som har beskæftiget sig med springen af disciplinens historiske oprindelse, og dels viser tendenser gennem forfatterskabet hen imod en opløsning af selve magtbegrebet.

I de ældre, almindeligst kendte arbejder, *Galskabens Historie* og *Overvågning og Straf* beskriver han ved hjælp af sin "arkæologiske metode", baseret på samtidens dokumenter, hvordan det nye, borgerlige samfund i løbet af den klassiske tidsalder (i Frankrig, flot sagt, 1650-1850) udvikler sin nye magtteknik, *disciplinen*, sammen med sine nye disciplineringsinstitutioner, skolen, hospitalet, fængslet, fabrikken . . . I 60-erne gennemlyste han vort disciplinære institutions-samfunds grundlag og teknikker, viste os, hvordan den feudale volds-magt afløses af den nye effektive underkuelsesform, som fungerer ved sjæleafretning mere end ved fysisk vold, som tager nye raffineringer i brug: den nøjagtige skandering af tiden, opdelingen og udnyttelsen af såvel det fysiske som det symbolske rum, den omfattende overvågning og registrering af individernes egenskaber og adfærd. Og han viste os, hvordan disse store nye institutioner for kontrollerede kroppe udgjorde den nødvendige basis for de nye videnskaber om mennesket, og var grundlag for det nye normalitetsbegreb med de tilhørende sociale udstødningsprocesser overfor det afvigende.

Hans pædagogiske *scoop* er her, at han konfronterer læseren med tidens egne dokumenter, og lader 1700-tallets berømte retsfilosoffer, pædagoger, læger, økonomer og militærteoretikere forelægge deres metoder og formål, som for dem og deres samtid er fuldstændig legitime og derfor troskyldigt og helt åbent fremstillet for den nutidslæser, der her genkender sit institutionsunivers', nu veltilslorede, mål og midler for normalisering og effektivisering af menneskekroppen.

I disse ældre arbejder defineres magten sjældent explicit, den er indirekte givet ved sine metoder for vold og undertrykkelse, der tales om normaliseringsmagten, om magtens mikrofysik osv., men først og sidst fremstilles disciplineringen i alle dens nye former og facetter som fremtrædelse for magten.

I *Overvågning og Straf* foretager Foucault dog en vis afgrænsende definition af magten, idet han løsriver dens bestemmelse fra det rene forbudsunivers og gør den produktiv. Et slidt citat kan præcisere sagen – (endda på norsk!):

"De disciplinære metoders historiske øyeblikk er når det opstår en menneskekroppens kunst som ikke bare tilsikter å bedre kroppens ferdigheter, og heller ikke å underkue den enda mer, men å skape en relasjon som på én og samme tid gjør kroppen desto lydigere jo nyttigere den er, og omvendt. Det oppstår da en tvangens politikk som består i å bearbeide kroppen, manipulere på velberegnet vis dens deler, gester og atferdsmåter. Menneskekroppen utsettes for et maktmaskineri, den gjennomgranskes, plukkes fra hverandre og settes sammen igjen. En "politisk anatomi", som like mye er en "maktmekanisme", er i ferd med å oppstå. Den lærer hvordan man kan få grep om de andres kropp, og da ikke bare for at de skal gjøre slik man selv vil, men også for at de skal gjøre det på den måten man selv vil, og så fort og effektivt man selv bestemmer. Disciplinen fabrikkerer således menneskekropper som underkues og ekserseres – "føyelige" kropper. *Disciplinen øker kroppens krefter, sett fra en økonomisk nyttesynsvinkel, og svekker de samme krefter, sett fra en politisk lydighetssynsvinkel.*"

Men derved kompromitteres ikke billedet af magten som *tvang*. Under hele denne åbning af nye rum for undersøgelse af "magtens mikrofysik", dens fine

gennemtrængende småteknikker, examinationens og registreringens trivielle rutiner og store virkninger befinder vi os endnu i vort trygge, gamle forståelsesunivers, mens han, som socialisationsforsker, arbejder, klart og konkret, med gennemlysningen af monstrøse, latterlige, ydmygende, snedige og dygtige små teknikker for en stor expanderende magtteknologi. Han er endnu en teoretiker, der arbejder på "uskyldighedsplan 2", for så vidt som magten endnu er klart genkendelig for læseren, tøjret, om ikke mere eksklusivt til forbudet, så dog til underkuelsen, normaliseringen, udstødelsen, disciplinen, "det fængselsagtige samfund" og stadig som en uligheds- og tvangsrelation. Der er altså sket et brud i tematiseringen af magtstudiet, men selve magtforståelsen med dens hjælpebegreber er intakt. —

Men den herlighed holder ikke. I "Sexualitetens Historie" er der sket et klart brud i forhold til de tidligere arbejder: Under den fortsatte analyse af magtens mål og midler og dobbeltheder, påbegyndes en problematisering af magten *an sich*, som udelukker alle konkrete hjælpeforestillinger, ikke kun de primitive, bundet til menneskelig ondskab eller blot intentionalt, men også de udviklede, bundet til produktionsorganisationens indbyggede lovmæssigheder eller andre strukturer, som med nødvendighed sætter sig igennem. Alle uskyldige forestillinger adgangsfornes, når — "magten er allestedsnærværende; ikke fordi det er dens privilegium at sammenfatte alt i sin uovervindelige enhed, men fordi den skabes hvert øjeblik, på alle punkter, eller snarere i ethvert forhold mellem to eller flere punkter. Magten er overalt; hvilket ikke skyldes at den omfatter alt, men at den kommer alle steder fra. Og magt"en" er, hvad dens permanente, gentagende, træge og selvreproducerende aspekter angår, ikke andet end helhedsvirkningen som aftegner sig gennem alle de mobile elementer, og sammenkædningen som støtter sig til ethvert af dem og, omvendt, søger at fiksere dem. Man må sikkert være nominalist: magt er ikke en institution, og det er ikke en struktur, det er heller ikke en bestemt kraft som visse udvalgte skulle være begavet med: det er det navn, man giver en kompliceret strategisk situation i et givet samfund." (Denne sidste definition er ganske præcis — helt på niveau med den klassiske fysiks kraftbegreb. Gamle Newton vidste, at tyngdekraften var et *navn*, han gav det princip, som sørgede for en del af verdensordenen, men han var unægtelig foran Foucault m.h.t. den *præcise* prognose for sin krafts virkninger, på planeters, bøssekuarters og æblers opførsel — måske 600 år?)

Når den gamle konception, hvor magten sættes = summen af de centraliserede magtinstitutioner, for vold, økonomi og kontrol, hvori magten strømmer oppefra og ned, indefra og ud, nu kasseres som værende utilstrækkelig og erstattes med en forståelse af magten "som den mangfoldighed af styrkeforhold som er immanente i det område hvor de udøves og hvis organisation de konstituerer. . . . den støtte, som disse styrkeforhold yder hinanden, så at de kommer til at udgøre kæder eller systemer, eller, tværtimod, de forskydninger, de modsætninger som isolerer dem fra hinanden . . ." forekommer det læseren, at definitionen trods sin klarhed, er så almen, at den indholdsmæssigt svækkes.

Dog, endnu kan Foucault *tale* om magten, benævne og karakterisere den, om end så bredt, at opløsningen truer. Berøvet sine støttepiller, forbudet,

uligheden, underkuelsen, disciplineringen, tager den sig luftig ud.

Foucault standser (foreløbig?) her, mens vennerne fortsætter demontearbejdet.

Ad 3. *Analyse af magten som kernefænomen.*

Baudrillard forsøger i en artikel – på dansk: ”At glemme Foucault” – at påvise den store naivitet i Foucaults analyse: nemlig, at han *overser det faktum, at den magt, han undersøger, ikke eksisterer*, at den er en fiktion. Han beklager, at Foucault i sine analyser opretholder et positivt magtbegreb:

”Her ligger hos Foucault *magtens bedrag*, som ikke kun er en fælde i diskursen. Det, som han ikke ser, er at magten aldrig er der, at magtens institution ligesom Renæssansens ”reelle” perspektivrum kun er en perspektivsimulation, at den ikke er mere virkelig end den økonomiske akkumulation – hvilket gigantisk bedrag, denne akkumulation, tidens akkumulation, værdiens akkumulation, subjektets akkumulation o.s.v., aksiomet, myten om en reel eller mulig akkumulation styrer os overalt, og alligevel *ved* vi, at man aldrig akkumulerer noget, at beholdningerne fortærer sig selv ligesom de moderne megapoler, ligesom de overbebyrdede hukommelser.”

eller

”Når man taler så meget om magten, er det fordi den ikke findes noget sted – det er fordi magten er død, er et spøgelse, en marionet – dette er også betydningen af Kafka’s ord: Messias fra dagen efter er kun en Gud, der er kaldt frem fra de døde, en zombie – at man taler så meget og så dygtigt om den: analysens skarphed og mikroskopi er selv en nostalgieffekt.”

For Baudrillard er både ”magten” og ”begæret” uanvendelige som analysefelt og som sidste (irreversible) forklarings- eller organisationsprincip.

Argumentationens holdbarhed som Foucault-kritik er imidlertid i vor sammenhæng mindre interessant end det energiske forsøg på at *aflive selve magtbegrebet*.

Og han er ikke den eneste. Lyotard fortæller os, at den store ”narrative fortælling” synger på sidste vers – at vore legender om Frigørelsen, Sandheden, Magten, Begæret, går under i en ny kommunikations-teknik, og Deleuze-Guattari (i den vanskelige ”Anti-Ødipus”) går ligeledes løs på opgaven: At opløse magtbegrebet.

Lad os standse tegningen her – af vores tændstikmand af en oversigt, der har betalt den sædvanlige høje pris for en vis systematisering af områdets brogede, modsætningsfyldte udviklinger – af tænkninger fra litterære egne, der af mange opleves som noget afsidesliggende – for at diskutere, hvilken *betydning* disse brud i magtforståelsen kan have:

Den første bondske skepsis må foreholde os, at vor verdensforståelse vel ikke straks falder sammen, fordi nogle Pariserprofessorer fremfører nye, interessante teorier, der dog foreløbig er langt fra at være tvingende i deres argumentation.

Og samme snusfornuft kan gå en anden vej og spørge, med enkel logik: Er der ikke tale om et skin-problem, som stammer fra, at selve magtbegrebet forlængst er sprængt og ødelagt? *Ordet ”magt”* bruges om så mange, indbyrdes

fjerne, inkommensurable, niveauforskellige forhold – om styrkeforhold mellem individer, om kun middelbart erkendelige samfundsmæssige strukturer, om vold, penge, viden, køn – at det ikke længere kan defineres klart, eller rettere: skal definitionen være udtømmende for al den brug og misbrug, ordet har været udsat for, bliver den så bred, at den indholdstømmes. Det dur ikke længere som fællesbegreb og forklaringsprincip.

Desuden har magten jo sjældent været ordentligt defineret eller bare forsøgt præciseret i magtanalyserne – den er oftest blot implicit i teksten, sidder uidentificeret i sin *black-box*. Er det så betydningsfuldt, om den sidder der eller helt forsvinder fra tænkningen? Ergo er magt et uanvendeligt vrøvlebegreb. Er det ikke den banale kerne i den elegante, franske retorik?

– Nemt nok – og især fornuftigt!

Kære hjælpsomme dr. Watson – eller alter ego. Hvornår får du lært lektien: – at din metode, dit respektable krav til logisk tvingende argumentation og dokumentation overser tekstens *betydning* – forhindrer dig i at se det tøj, kejseren *har* på. Din samme fornuft hævdede i 70'erne, at Laing & co var "vilde fantastere", der præsterede en tænkning, som i uansvarlig, halvlitterær form – causerede over samfund, familie og skizofreni og spurgte, hvem de gale var.

Osse dengang nemt nok – og især fornuftigt!

Men som gammel fornufts-fetichist kan du vel ikke i dag hævde, at Laings tekst, svævende i grænselandet mellem kunst og videnskab, *visnede* af din logiske, fornuftige kritik og blev betydningsløs? Den er stadig et vigtigt led i vor opfattelse af sundhed, galskab og helbredelsesanstalt, som ikke reduceres ved, at den i lighed med andre vrøde, oprørske, visionære alternativer, opædes og bruges til konsolidering af det magtsystem, den bekæmper – mens den overhales venstre (eller højre) om af nye teoretiske udviklinger.

Denne type kritik, fremført som fornuftig hverdagsdiskurs, er måske ufrugtbar, bl.a. fordi den stammer fra en videnskabskonception, der ligger fjernt fra texternes?

Hvis vi nu i stedet forsøgte os med en hverdagstænkning, som ikke indfører artsfremmede elementer i forhold til de horisonter, som den nye magtkritik er tænkt og skrevet i, kan vi – måske med rimelighed? – undres over følgende:

Disse filosoffer, som vil demontere filosofien, vidensmagten, videnskabeligheden i traditionel forstand – som mener at kunne sprænge gårsdagens filosofiske bygninger i stumper – som proklamerer, at den store fortælling om Sandheden og Frigørelsen, Magten og Begæret, som vi har ciseret på så længe, er slut – netop disse teoretikere, som vil unnlade at prioritere den videnskabelige diskurs over andre diskurser – som vil nedbryde originaltextens superioritet overfor mængden af sekundær gentagelse – der som Foucault nægter at påtage sig den intellektuelles traditionelle rolle ved at "formulere for folket", for "folket" formulerer udmærket for sig selv – netop disse montage-arbejdere i videnskabstraditionen fungerer selv i en vis forstand traditionelt, idet de enten ikke medreflekterer eller direkte ekskluderer en del af magtens virkelighed, dens billeder og erfaringsmateriale, som nostalgi, skinfænomener, "magtens simulacrum".

Rationalet for en sådan exclusion af hverdagens magtdiskurs kunne natur-

ligvis ligge i, at samme diskurs udelukkende forstås som descendent af den allerede demonterede ældre filosofi, men en så snæver forståelse er i uoverensstemmelse med hele det radikale projekt.

Derfor kan læseren få mærkelige associationer. f.ex. til tyvernes Wien. (Som bekendt arbejdedes der dengang flittigt med opstilling af kriterier for afgrænsning af den del af den menneskelige virkelighed, som var uegnet for videnskabelig behandling). Er der en analogi til den analyse, som udviser store dele af vort *fælles* magtrepertoire?

I denne litteratur findes jo ingen planlæggere og beslutningstagere, ingen generaler eller skibsredere, ingen overlæger og politiinspektører.

Slet ingen karismatiske ledere.

Ingen Fader.

Heller intet Sydafrika, Chile eller Israel.

Heller ingen profit (rentabilitet) eller akkumulation. Ingen økonomisk logik som "sidste forklaring".

Heller ingen anden abstrakt struktur, som kan "forklare".

I det følgende skal jeg se lidt nærmere på disse, fra videnskaben forviste, dele af vort magtbegreb, på billedgalleriet af volds-, penge-, kontrol- og vidensmagtens figurer, forsynet med hyggelige, gammeldags, menneskelige attribut'er (af grusomhed, griskhed, bigotteri og arrogance) – og på de mærkelige blandinger af magtforståelser, som i sidste ende er handlingsdeterminerende.

II. Hverdagsdiskursens magtbilleder og forståelsesmåder

Hvordan er vort "efterslæb", vore konkrete magtforestillinger og -erfaringer så beskafne? Hvad er deres oprindelser, hvordan lærer vi dette repertoire af kulturgivne forestillinger om vold, økonomi, kontrol (og viden) som magtformer?

Hvordan arbejder hverdagstænkningen med magten?

1. Den lader begrebsanalyse være begrebsanalyse: magten *existerer*.
2. Magten kan kendes, genkendes i nye former – og "afsløres".
3. Den kan fremtræde på individ-, gruppe- eller organisationsniveau og, lidt fjernere, teoretisk som strukturel magt.
4. Den kan udøves som fysisk vold, økonomisk tvang og som kontrol og disciplinering.
5. Magten er altovervejende *suspekt*.
6. Magtens forargelige, provokerende grundfigur er den *ulige relation*.

Magt er et signalord, magisk, besat.

Magt kan ikke tænkes, renses for sine konnotationer, sit følelsesladede billedgalleri:

For det første aldrig tænkes uden de stærke billeder fra vor egen individuelle ydmygelseshistorie. For det andet aldrig uden det enorme kulturformidlede materiale, som vi i fællesskab har lært som magtens utilbørlige manifestationer, som alle de konkrete krænkelse af vor splinternye (kun 200 år gamle). Sandhed om menneskets grundvilkår, at "alle mennesker er født frie og lige".

Og denne store fælles text, de fælles billeder og skabeloner over magtens formationer tilegner vi os vel at mærke uafhængigt af formidlingens art, målt med en æstetisk/litterær eller teoretisk kvalitets-alen:

Barndommens historiske sætstykker: Nero i arenaen, spanierne i Amerika, slavetransporterne, Giordano Brunos dommere. Museumsbilledet af herremanden, udstyret med lovgivende, dømmende og udøvende magt – og hans livegne bonde på træhesten. Og af bonden, der øver hustugten over kone, børn og tyende. Sådant fællesgods eksisterer for os, ”tænker med” i den voxnes magtbegreb.

Lad et par navne fastslå med de syv tommer, at i hverdagstænkningens rum er der plads for akkumulering af mange slags billeder af magtens fremtrædelse. Charles Dickens billeder ligger sammen med Karl Marx’s – Steinbecks og Caldwells, Silones og Brechts. Der har vi Stuart Mills (Kvindernes underkuelse) og dér Georg Brandes’ berømte forsvar for voldeligt undertrykte minoriteter, dér et, ikke just kulørt, billede af kapitalens logik, og her har vi eftermiddagsbladets reportage om ”fremmedpolitiets kyniske udvisning af den gravide tyrkiske kvinde” – sammen med Land og Folks beskrivelse af kapitalens sidste nedrige overgreb på det arbejdende folk.

Her er de faste figurer fra det daglige magtspils *Commedia dell’ arte*: kapitalisten/arbejdssælgeren, boligspekulanten/den enlige mor, organisationsrepræsentanten/systemofferet, manden/kvinden, lægen/patienten, videnskapsalisten/den uddannede . . . .

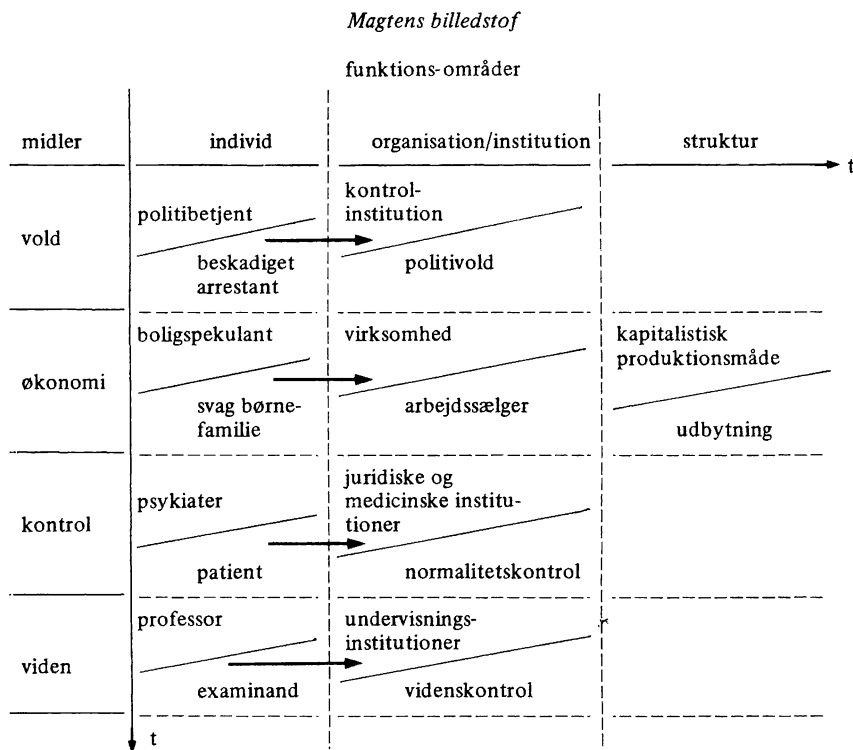
Sammen med billederne fra Hitlers og Stalins lejre. Sammen med . . . .

Det er ikke forvirrede stumper fra en opløst og sprængt hverdagstænkning, det er akkumulerede stykker af vor fælles text, den som for nogle først handler om klassers ulige levevilkår, for andre først om krænkelse af menneskelig integritet.

Vores særlige interesse i denne akkumulation tilsiger ingen orden efter paradigmer, litterære genrer, teoretisk lødighed. Heller ikke efter forestillingernes udbredelsesveje og fordelingsmåder. Derimod kan nedenstående diagram antyde visse karakteristika ved vort enorme erfaringsmateriale om ulighedens fremtrædelsesformer. Diagrammet kan kaldes en *billedordneskuffe*. Der er altså tale om en blød illustrativ materialeordning; intet modelbyggeri, endelige matematicering.

Eftersom dets dimensioner – trods en del sagligt og historisk belæg – i sidste ende er arbitrære, og eftersom dets rum ikke entydigt kan ordne alle billeder, kan det ikke avancere til systematik, selv om det har en pæn *tendentiel* tids- eller udviklingsakse, der imidlertid (naturligvis) også lider af visse inkonsistenser. (Eksempelvis passer en så vigtig teori som *Max Webers* med den afledte hverdagsdiskurs ikke alt for smukt i skemaet).

Begge akser er tids- eller udviklingsakser. De ”ældste” forestillinger befinder sig på individets og på voldens linier, og det gælder tendentielt *både* for den historiske udvikling af magtkonceptioner *og* for udviklingen af det enkelte menneskes magterfaring: Temaet er først volden, så økonomien, så kontrollen, og det behandles først på individets, så på organisationens og så på strukturens niveau.

Machiavellis magt er individets voldsmagt. Det enkelte menneske møder og så først magten som person, som Faderen (læreren, lægen . . .) i det umiddelbare, ufortolkede møde med den Store – og i den lange barndoms afmægtighed, ugyldighed, umyndighed, og magtens første middel er, om ikke voldeligt, så dog den Andens absolute fysiske overlegenhed. Det kræver en lang udvikling at nå fra den umiddelbare erkendelse, som forstår personen som magtens indehaver, til den middelbare, som kan erkende magten som abstrakt institutionelt fænomen og magtudøveren som funktionær med beføjelser, begrænset af regler og position.

Før vi vandrer ind i diagrammets ”bløde” orden, skal læseren have svar på sine velbegrundede spørgsmål: ”– hvad pokker ligger der egentlig i den sybordskuffe??” Hvortil bruges disse utroligt trivielle karakteristika af magtforhold, der tilsyneladende henter deres primitive overskrifter fra eftermiddagspressens kampagner? ”Politivold” – ”Bolighajer” – ”Skrankepaver”. Hvis den så sympatiske introducerede ”hverdagstænkning” og -diskurs virkelig skal forstås som solid og kvalificeret, påvirkes den næppe af de antydede stereotyper, de vulgære rester af ældre tiders magtteori og af den sociale indignations litteratur”.

Nej, ordneskuffens indhold er heller *ikke* hverdagsdiskursens nuancerede forarbejdnings af et umådeligt stort og varieret stof om den ulige relations

former. Ordneskuffens kanter er blot et groft raster, som ved hjælp af nogle kategorier fra magtteori og nogle signalagtige henvisninger til velkendte ulighedsforeteelser kan etablere en vis orden og gruppering – af de stipuleringer, tankefigurer, *forforståelser*, som er *fælles* og *kulturformidlede*. Forforståelser, som er virksomme og styrende for vores forarbejdning af vor individuelt akkumulerede forestillingsverden om menneskets krænkede integritet, om magtens ”ansigter”. De trivielle modstillinger er kun signaler, retningspile.

Skemaets stiplede linier skal illustrere kategoriernes permeabilitet; klichéerne vil ofte meningsfuldt kunne placeres i og belyses fra to felter: eksemplet kan være den provokerende kliché: ”politivold” (hvis læseren skulle være ganske uprovokeret – så flyt lokalitet, til Sydafrika eller Chile). Volden, eksempelvis anholdelsesprocedurer, som medfører ofrenes lemlæstelse eller død, kan vægtes som udtryk for politibetjentens racediskriminerende holdninger, særlige brutalitet, tidligere ”sager” . . . eller som udtryk for specielle træk ved den institution*, han *repræsenterer* – eller fortolkes som konkret udtryk for strukturelle samfundsforhold.

Det karakteristiske er her, at den ældste model, individmodellen, den først indlærte, synes meget stærk, den dominerer ofte i hverdagsdiskursen de senere, mere udviklede modeller, således hyppigt i dagspressens fremstillinger netop f.ex. af politivold. Det må her fremsættes rent postulatorisk, at den – både i individets og i magtteoriens historie – gamle, umiddelbare erkendelse af magten som knyttet til subjektet, til personen, i hverdagsdiskursen er den stærke, som er tilbøjelig til at dominere de nyere, middelbart givne, overindividuelle magtmodeller. Dokumentationen findes i overvældende mængder af fiktionslitteratur, journalistisk reportage, politisk analyse, hvori diskursen klart opererer med den enkle model – lader verdensscenens personer, ikke blot repræsentere og synliggøre, men eje magten.

Denne individforståelsens dominans fungerer i mange slags fællesdiskurser. Det er næppe blot et resultat af pædagogik og paroleslagsmål, at mennesker og grupper, som forlængst har tilegnet sig komplicerede samfundsteorier, går på gaden under et hjemmelavet papskilt: ”Ud med Schlüter”, ”Pinochet ud af Chile”, ”Fyr overlæge X”, ”Sharon er morder”. Navne som systemsymboler? ja, naturligvis, men også en virkning af vor første, umiddelbart tilegnede magtforståelse – af *manden* som *årsag*. En medtænkning af personen som undertrykker, som *ansvarlig* for mord og tortur i fængsler og lejre, for vold mod afvigerstemplede, for økonomisk ulighed . . . .

Der er mange forståelseslag: endnu reagerer vi på handleplanet konkret mod det brutale diktators fører.

III. To eksempler på en ny konception og billeddannelse for kontroltemaet

Fælles magtforestillinger har deres tid. De dannes, formidles, fungerer og ender på ”Bevidsthedshistorisk Museum”. De sidste 20 år har været ret givtige

---

* Parentetisk bemærket, den eneste *danske* institution, som åbent erkender at være i besiddelse af den suspekta *magt*, idet ordet bruges som eufemisme for vold: ”den fornødne magt”.

m.h.t. produktion af nye ulighedsfigurer.

To eksempler fra forskelligartede områder skal vise, eller i hvert fald antyde, magtbegrebets produktive betydning.

1. *Det nyttige magtbegreb*

Hvordan udvikler den almene diskurs over temaet ”sindssygdom – psykiatrisk institution” sig efter de føromtalte fag-interne teori-brud?

Endnu i 50-erne og op i 60-erne så offentlighedens hurtige skabelon således ud: Lægen kan nu ofte helbrede eller lette den frygtede sindssygdom, som man bør forstå og omtale som ”en sygdom som alle andre sygdomme”. Psykiateren er den humane, sympatiske lægefigur og videnskabelige garant. Amalie Skram er en gammel, glemt dame, og glemt er århundredeskiftets psykiatriske debat.

Den reelle udvisning af det unormale er unævnelig; kun en ”udannet” befolkningsgruppe, som ikke høres, tør udtale afstanden til galskaben.

Lægens rolle er éntydigt hjælperens. I offentlighedens diskurs findes ingen mulighed for at verbalisere lægmands angst og skepsis – den uddefineres som almueagtig. Diskursen tror på lægen, på Videnskaben.

Patientens afmagt er ”naturlig”, defineret af sygdommen og kan ikke forstås som afmagt, eftersom erkendelsen af den medicinske disciplin og institution som *en magt* endnu kun findes som spire i den faglige debat, og uden kobling til magtforståelsen kan hverdagstænkningen kun erkende institutionens humane og rene, videnskabelige aspekter. (Den eneste mulighed for kritik ligger i skandalehistorien om den *fejlende læge*, men den rummer ingen ny indsigt).

Den enkeltes konkrete erfaring med denne vidensmagt, som hun møder i tredobbelte afmægtighed – som i bogstavelig forstand *liggende*, som fagligt og sandsynligvis socialt underlegen – kan kun *føles*, endnu ikke *tænkes* eller *siges*.

Først i 70-erne introduceres fagkritikkens udvidede psykiatrikonception i hverdagstænkningens diskurs. Forståelsen af den psykiatriske institution som *magtbastion*, med bemyndigelse til at definere normalitet, til at udskille og kontrollere det unormale og til at umyndiggøre den enkelte patient, bliver fælles for store grupper udenfor fagkredsene. Tidsskrifter og dagblade, i Danmark især ”Information”, distribuerer i artikelserier den nye, bredere funderede model. I magtkonceptionens regi bliver det muligt at tænke og sige og problematisere den følte og reelle afmagt. Den medicinske institution er ikke længere sakrosankt, kun human og ”rent” videnskabelig. Magtdimensionen giver plads for ny erkendelse.

Næste trin er handlingens: organiseringen af en ”græsrodsbevægelse”, en ”galebevægelse”.

Denne bevægelse, som organiserer samfundet hårdest stemplede afvigergruppe, de gale, har bl.a. sin styrke i offentliggørelsen af et stort materiale af konkrete, autentiske beskrivelser af patientens oplevede afmagt, af institutionens afvigermodel og behandlingspraxis – foruden en mere teoretisk debattering af parallelle temaer som f.ex. den meget effektive problematisering af pa-

tienters juridiske umyndiggørelse.

Fra 60-ernes fagkritik – over den fælles hverdagsdiskurs' udvidede model af den psykiatriske disciplin og institution – til galebevægelsens offentliggørelse af en konkret fremstilling af "den psykiatriske anstalt", set fra dens nederste magt-trin. – På 20 år er dannet et nyt magtbillede i et felt, som var næsten uerkendt, ubearbejdet som disciplineringsområde.

Og igen ses det, at når en analyse med nye redskaber fremdrager en ny indsigt i institutionelle magtmekanismer, så vinder den stærke "individmodel" i den offentlige diskurs: den nye indsigt tager form af det gamle skema: magt-person/magtesløs. Den "autoritære" overlæge/den magtesløse patient.

Havde hele denne – ikke blot alment, men også psykiatrisk-fagligt, radikale udvikling kunnet finde sted uden en teoretisk binding til magtbegrebet? (For god ordens skyld: påstanden er, at magtbegrebet var nyttigt, *højt*, at det var nødvendigt, ikke at det var tilstrækkeligt!).

2. Det ubrugelige magtbegreb

Man er ved at give os en ny slags maskine, en trojansk maskine, gravid med løfter-og-trusler om en ny verden og et nyt, moderne menneske.

Foreløbig forstår vi (som altid, naturligvis) den nye teknik ud fra det velkendte, og det velkendte er, at magt er kontrol. Og at kontrol hviler på *data*. Det var 1700-tallets geniale opfindelse, *registreringen*, ført med gåsepen – det har vi lært. Endnu fatter vi kun, navt, maskinens potentiale som en simpel mangedobling af velkendte kontrolformer: "Samkøring" af skatterestancen, sygehusopholdet, examenskarakteren, det månedlige spiritusindkøb, abortansøgningen, tidsskriftsabonnementet . . . hele vores dårlige profil, på millisekunder brugbar som *magt* imod os. Det onde Herman Bang'ske provins-bigotteri, transformeret til objektiv, maskinel datakontrol. Adskillige protesterende overfor disse helt konkrete perspektiver er allerede martyrer for en rest af menneskelig integritet.

Denne tekniske forbedring af kontrolmagten indskrives sig imidlertid ubeværet i vort velkendte univers som videre-udvikling af gåsepennen. Under alle omstændigheder kan vi med rimelighed hævde, at overfor datamaskinens aktuelle funktion (som forbedring af det håndskrevne register), fungerer vort magtbegreb udmærket ved at aktivere en forståelse af maskinens kontrolpotentiale – en forståelse med stor gennemslagskraft i hverdagens diskurs.

Igen: et nyttigt, måske nødvendigt (naturligvis ikke tilstrækkeligt) magtbegreb.

Mere interessant er imidlertid den *fantasi*, de magtforestillinger, som provokeres af maskinens (u)anede potentialer: Billedet af den absolute kontrol, ført af maskiner, uberørt af menneskehånd.

Den extra-humane, totale overvågning, som får Huxley's skrækvision til at ligne et godnatbillede for de små.

Her findes ingen sød version af "trollmandens lærling". Betegnelsen ville være "magtmandens herre", hvis "herre" og "magt" havde mening længere!

Og her nærmer vi os til *vores* version af det klassiske spørgsmål om en eventuel sammenhæng imellem to fænomener, der dukker op i en vis samtidighed:

vores variant hedder udviklingen af en potent, ny datateknologi og -teknik og afviklingen af magtbegrebet i det filosofiske tænkerum.

Hverdagsdiskursen opererer endnu med den menneskelige intentionalitet som styrende den kendte teknik. I vore forestillinger kan selv den højst udviklede teknik, den militære, kun ved en beklagelig teknisk fejl ”selvstændigt” udløse tilintetgørelsen – i det fejlfrie forløb styres destruktionsen af den menneskelige intention. – Men denne forestilling kan ikke indarbejde vor nye, tikende, firkantede kommunikationspartner, som *selvstændiggør* sig, bliver *ustyrlig* og, allerede i tredje generation, tænker bedre end vi. En ny kontrolmagt, som unddrager sig menneskelig styring i kendt forstand.

Når vi nu fastholder vort postulat, at hverdagstænkningen ikke kan begribe magt som rent system, fuldstændig frigjort fra elskværdig menneskelig intentionalitet, at vi, trods al umage, ikke kan tænke magt uden menneske – så går det galt her: magt = ikke-magt (den ustyrlige maskine tilskrives extra-human magt, men magt uden menneske kan ikke fattes, og maskinen følgelig ikke begribes med de kendte magtforståelser)*. Hvad så? Vinder maskinens virkelighed, mens magtbegrebet bryder sammen?

Først den selvstændiggjorte maskine: – en gammel kending, som får os til at trække fremmedgørelsen af stald eller påpege, hvor smukt denne opfattelse føjer sig ind i rækken af eskatologiske forestillinger om tekniske nydannelser?

Ja, ja – stenoksen havde selvstændig magt – og tipoldefar kastede sig skrækslagen på knæ overfor damplokomotivets synligt selvstændiggjorte, ildsprudende magt, når det for forbi Hedehusene med 20 km i timen. *Men* dengang grinede både ingeniør og lokomotivfører ad den tunge, naive bondemand, som ikke fattede deres vidunderlige fremskridt.

Nu griner datalogen *ikke* ad min tunge naivitet, men nikker: ”– du har ret, datamaskinen *er* principielt ustyrlig, den bliver selvstændig! Men der er en større realitet og et større perspektiv, end din fantasiløse lille fantasi kan fatte – ud fra din tekniske indsigt, på højde med det 13de århundredes mest avancerede.”

Spørgsmålet er, om der her er tale om det i videnskaben – og hverdagsdiskursen – velkendte fænomen (som af og til vokser op til en krise) – at nye opdagelser og teknologiske spring ødelægger velkendte begreber, reducerer dem til historiske kurioser? Eller med andre ord: er det tidsmæssige *sammenfald* mellem datamaskinens eksplosive udvikling og krakeleringen af magtbegrebet en *sammenhæng*?

Af særdeles solide uvidenheds-grunde skal spørgsmålet her kun *stilles* i større almenhed. Een ting kan dog påpeges: hvis den ustyrlige teknik for alvor skulle presse vort gamle magtbegreb, måtte datalogen have *ret*, datamaskinen måtte *faktisk* selvstændiggøre sig og derved give hverdagstænkningens skrækvision en realitetsstatus, kvalificere den udover oldefars lokomotivrædsel.

???

---

* medmindre maskinen skulle have status som *naturmagt* – eller ansøge om den højeste – langvarigt ubesatte! – stilling under det teologiske fakultet.

I øvrigt befinder jeg mig nu i en ikke alt for gunstig position – i forhold til udgangspunktet:

Bekymringen gjaldt – og gælder – vort gode, gamle, nyttige, måske uundværlige, magtbegreb – af omsorg for synliggørelsen af undertrykkelsen, for radikaliteten og menneskets integritet, intet mindre.

Vi drog ud på en støtteaktion for det betrængte begreb, blev nødt til at indføre en, temmelig bredt angivet, hverdagstænkning – foretog nogle, vel flotte, sammenræknings af komplicerede forløb – fremsatte et postulat vedrørende hverdagsdiskursens stærke tilbøjeligheder for en individpræget magtforståelse – m.m. Vi gjorde os en del umage . . . Og vi fik vel også støttet påstanden om begrebets nyttevirksomheder for erkendelsen af en række camouflerede uligheds- og undertrykkelsesforhold.

At man, ved at behandle ”for stort tema i for lille text” kun kan ende med en række af for store og for principielle spørgsmål, er ikke forunderligt, men de har antaget en noget foruroligende karakter:

Den løse, næsten pudsrlige, tanke om datamaskinens potentiale som en trusel mod magtbegrebet fik mere kontur, end vi helt brød os om. Det angivne logiske sammenbrud (magt = ikke-magt) er naturligvis både primitiviseret og firkantet, men ikke udelukkende det. – Og datalogers helt seriøse forsikring om deres tekniks ustyrlige suverænitit . . . ubehageligt!

Den mest gyngende grund findes dog i de to umulige og delikate spørgsmål, som artiklen, udformet som et nødtørftigt dækkende figenblad, prøver at sløre: det om moralen og det om tiden.

a) *Kan bagagen klare den moralske toldinspektion?*

”Nå – så du rejser med et begreb, som du, trods dets faglige flossethed, vil bevare – af hensyn til synliggørelsen af undertrykkelsen, til frigørelsen og oprøret vil du give magten kunstigt åndedræt – måske endda prøve at holde folk i uvidenhed om den *videnskabelige sandhed*? Det er ganske vist en grov insinuation, men rimelig, når du ublufærdigt og ucamoufleret anbringer dit *gode* formål i undersøgelsesrummet for det *sande*. Mine toldregler er jo ikke de samme som min gamle, græske kollegas, der frit lod ”det gode/det sande/det skønne” passere – men de nye adskillelsesregler har dog vist ca. 300 år på bagen, du kender dem. Behøver jeg minde dig om klassiske eksempler? Visse høje gejstlige, som ville holde det geocentriske verdensbillede kunstigt i live, af bekymring for Vorherres anseelse og folkets åndelige tryghed. Deres gode formål hindrede nok trykningen af en vis hr. Kopernikus’ manuskript næsten 300 år . . .”

”En primitiv, vulgær, skolemesteragtig analogisering, der hører til i 20’erne, hr. toldinspektør – har De ikke været på det obligatoriske kursus for videnskabsmoral i 60’erne, nede i Frankfurt?”

”Jo, jo – og jeg hørte godt efter, men derfor kan jeg alligevel tydeligt se to herrer, ved navn Hitler og Stalin, som sidder nede i varmen og griner: Vi bliver snart mange hernede, siger de, nu er der een til, endda et radikalt fjols, der – ligesom vi – vil spise folket af med afdankede filosofiske rester.”

”Jamen, hr. moralinspektør, det er jo min *egen* forståelse, der er truet, jeg er bange for, at de opløser mit magtbegreb, og for at ”radikaliteten” og de an-

dre synonymer for ”det gode” forsvinder i samme arbejdsgang. Jeg er hverken formynder eller forfører – ingen arrogant videnskapskaptalist. ”Folket” – det er mig, og jeg er bange.”

Svaret er sandt, men er det svar nok? Skal sagen ankes til højere instans?

b) *Den anden gyngende mosegrund*, jeg har haft under fødderne, afsløredes straks med efterlysningen af et afløsningsbegreb, en kronprins for magten, et nyt, intenst, fælles, følelses- og forargelsesladet begreb, som i nødstilfælde, hvis den gamle magt for alvor smuldrede, kunne indtage dens plads, til nytte for den radikale erkendelse. Opererede jeg der i en naiv tænkning, under to falske forudsætninger, nemlig at truslen mod magttænkningen begyndte i en begrebsopløsende, fransk filosofisk diskurs, og at forholdet magt/radikalt op-rør var det centrale, som kunne fortsætte uantastet i 80’erne, blot i en moder-niseret sprog- og begrebsdragt?

Vi har her arbejdet ud fra den tilsyneladende bevægelse, har énsidigt ladet opløsningen af magtbegrebet udgå fra Parisercentret og true hverdagsdiskur-sens ureflekterede, men frugtbare omgængelse med magt og magtbegreb.

En bevægelse i modsat retning er helt negligeret. Vi har undladt at stille det, mere foruroligende, spørgsmål:

Er det tværtimod blot filosofernes funktion at samle en bevægelse op, som kommer udefra? I en radikalt begrebsopløsende, stedvis overvældende smuk, diskurs at formulere og præcisere, at magt og radikalitet er gamle, trætte be-greber, slidt af flittig brug igennem 20 år – med alle deres konnotationer pas-sé, som paroler og kjoler fra 68. – Om denne radikale begrebsopløsning så én-tydigt kan forstås som *radikal*, d.v.s. om det *gode* formål er at bortoperere udslidte forestillinger, som tynger og hæmmer en mere dybtgående, ny radi-kal tænkning, eller om demonteringen af 60’ernes fyrige oprørsbegreber er mere problematisk, er ikke her det væsentligste.

Det centrale er, om presset på magtbegrebet også virker den anden vej, fra hverdagsdiskursen og indefter – om den bekymrede epistel slet ikke skal adresseres til Paris i første omgang, men pænt afvente yderligere overvejelser af andre adresseringer.

I så fald tager tingene sig endnu mere brogede ud for den gammeldags dydi-ge frigørelsestænger, på sporet af magtfiktionens list.

LITTERATUR

- BANG, H.: *Ved Vejen* – i Stille Eksistenser, København 1886.
 BAUDRILLARD, J.: *At glemmer Foucault*, Rhodos. Fra *Oublier Foucault*. Paris, Edi-tions Galilée.
 BRANDES, G.: *Undertrykte Folkeslag*. Samlede skrifter, Bd. 17, 1906, Gyldendal, Kjø-benhavn og Kristiania.
 BRÜCKNER, P.: *Kapitalismens Socialpsykologi*. Fra *Zur Socialpsychologie des Kapitalis-mus*, Hans Reitzel, 1972.
 DELEUZE, G. & GUATTARI, F.: *Anti-Ødipus, Kapitalismus und Schizophrenie*, Suhr-kamp, 224 Frankfurt am Main. Fra *Anti-Oedipe Nouvelle édition argumentée*, 1972, Les Editions de Minuit, Paris 1972.

- FOUCAULT, M.: *Galskabens historie. Fra: Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique.* Libraire Plon, 1961.
- FOUCAULT, M.: *Overvågning og Straf.* Rhodos Radius 1977. Fra *Surveiller et punir.* Edition Gallimard 1975.
- FOUCAULT, M.: *Seksualitetens Historie 1, Viljen til viden,* Rhodos 1978. Fra *Histoire de la Sexualité, 1, La volonté de Savoir,* Paris, 1976.
- FOUCAULT, M.: *Vetandets Arkeologi,* 1972, Bo Cavefors Bokförlag, Sverige. Fra *L'archéologie du savoir,* Edition Gallimard, 1969.
- GOFFMANN, E.: *Asylums.* New York, 1961.
- KRAUSE-JENSEN, E.: *Viden og magt.* Rhodos 1978.
- KROVOZA, A.: *Om den kapitalistiske produktionsmådes socialisationsindhold,* i Leithäuser og Heinz: *Produktion, arbejde, socialisation.*
- LYOTARD, J.-F.: *Viden og det postmoderne samfund.* Sjakalen, Århus 1982, fra *La condition post-moderne.* Minuit, Paris 1979.
- MACHIAVELLI, N.: *Fyrsten,* Vega, København 1942.
- SZASZ, T.: *Law, Liberty, and Psychiatry,* New York 1970. Harper and Row.
- SZASZ, T.: *The Manufacture of Madness,* London 1974.